

Markovicsné Mátyás Klára

"AZ ANGOLSZÁSZ NÉPEK KULTURÁJA" C. TÁRGY HELYE ÉS SZEREPE
AZ ANGOL SZAKOS TANÁRKÉPZÉSBEN

Az angol szakos tanárképzés anyaga - ha az általánosan kötelező és a pedagógiai tárgyaktól eltekintünk - hagyományosan a nyelv és az irodalom köré csoportosul, amelyek mellett az országismereti tárgy indokolatlanul a háttérbe szorul, illetve kiegészítő szerepet tölt be. Ha meggondoljuk, hogy egy nép kultúrája mi mindent foglal magában, úgy tűnik, annak bizonyos formái ismerete nélkül az irodalom, de még a nyelv tanítása is megalapozatlan.

A "kultúra" fogalma, a korábbi axiológiai értelmezésekkel ellentétben, magában foglalja az emberi viselkedésnek mindazokat az oldalait, amelyek függetlenek a biológiai átörökléstől és magának az emberi alkotótevékenységnek az eredményei, mindazt, amit a hagyomány hozott létre és halmozott fel, s ami a maga részéről az emberi magatartást formálta, tehát az emberi létezés összes történelmileg kialakult módjait.

Mivel az emberi létezés éppúgy elképzelhetetlen társadalom, mint kultúra nélkül, s e kettő annyira összefonódik, hogy csupán a logikai elemzés eszközeivel bonthatók szét, szükségesnek tartom, hogy egy mondatban kitérjek társadalom és kultúra viszonyára, melyek egy szerves egységet alkotó és genetikusan egyidejűleg keletkező

egésznek - melyet nevezhetünk szociális rendszernek vagy társadalmi organizmusnak, mindenesetre a kollektív emberi cselekvés szubjektumát kívánjuk jelölni vele - egyrészt a felépítését, másrészt a tevékenységi módját fejezik ki.

Az emberi társadalomra emlékeztető egyesülések a rovarok világában is előfordulnak, ezek azonban kizárólag biológiai természetűek, szigorú viselkedési programjuk ösztönmechanizmus által átöröklött. A magasabb rendű állatok már rendelkeznek azzal a képességgel, hogy a feltételes reflexek mechanizmusa segítségével rugalmasabban alkalmazkodjanak környezetükhöz, azinek következtében viselkedési programjuk sem olyan kötött, mint a rovarok esetében, viszont az előbbihez hasonló szoros együttműködés sem jön létre köztük, csak majd egy magasabb, nem-biológiai szinten jelenik meg újra. Az emberi társadalom szintén kollektív szervezet, de már nem biológiai, hanem szociokulturális természetű, ami azt jelenti, hogy a sajátosan emberi viselkedést nem az átöröklés programozza, hanem a hagyományok útján /a megfelelő jelrendszerek és főleg a nyelv révén/ megszilárdított viselkedési típusok, amelyeket a társadalom tagjai a tanulás /szocializáció/ sokrétű folyamata során sajátítanak el.

Az emberi élettevékenység különös ismertetőjegye az aktív alkotó jelleg. A kultúra tulajdonképpen nem más, mint az emberi tevékenység aktív-alkotó jellegének komplex kifejezése, mely jelleg a kultúra összes szféráiban megmutatkozik. Az ember és a természet viszonyában első-

serban abban nyilvánul meg, hogy az ember mesterségesen megalkotott eszközöket használ; az emberek egymás közötti viszonyaiban a különböző intézmények, erkölcsi és jogi normák és rendszerek kidolgozásában, melyek szabályozzák az egyének viselkedését; ami pedig a környező valóság emberi észlelésének specifikus voltát illeti, az állatok passzív észlelésével szemben az ember aktívan át dolgozza az érzékeit és pszichikumát ért külső hatásokat, s a logikai-fogalmi gondolkodás eszközeivel szellemi tevékenységének különböző termékeiben /a filozófiában, tudományban, művészetben, stb./ alkotóan reprodukálja azokat.

A filozófiai gondolkodás fejlődése során kialakult és megrögződött az az illúzió, hogy az emberi társadalom minőségi sajátosságának megértéséhez a kulcsot a kultúra szellemi szférája adja meg. Erre épülnek a különböző idealista társadalom-és történelem-koncepciók, melyek nem teszik lehetővé sem a társadalmi élet objektív belső természetének feltárását, sem pedig kialakulásának és fejlődése mozgatóinak megértését. A fent említett viszonyok struktúrájának meghatározó eleme ugyanis az embereknek a természethez való együttes viszonya, mely nemcsak az emberek társadalmi életét jellemző új szervezeti típus kialakulása idején volt döntő és meghatározó jelentőségű, hanem az emberiség további fejlődésének folyamán is. E viszonyoknak a történelmileg különböző termelési módok váltakozásában kifejeződő változásai és módosulá-

sai végső soron az egész társadalmi totalitás változásait is előidézték, s ezzel meghatározták a társadalmi viszonyok és a kultúra minőségileg új általános történelmi típusainak kialakulását. A marxista társadalomtudományban ezt a gondolatot fejezi ki a "társadalmi-gazdasági alakulat" fogalma.

Az eddig elmondottakat nem valamiféle elméleti bevezetőnek szántuk, de véleményünk szerint ezeknek az általános kultúraelméleti alapelveknek¹ az ismerete és figyelembe vétele elengedhetetlenül szükséges egy nép kultúrájának megközelítésekor, méginkább, ha azt egy tantárgy keretében kívánjuk bemutatni. Ez esetben azonban egy meghatározott kultúrtörténeti rendszerrel /vagy rendszerekkel/ van dolgunk, melyet a szakirodalom a "helyi kultúra" vagy a "civilizáció" terminussal jellemez, mely összefoglaló elnevezése a megfelelő, térben és időben korlátozott, egy területi, gazdasági, szellemi és más közösség eredményeképpen kialakult és hagyományosan megszilárdult stílusjegyekkel rendelkező kultúrtörténeti rendszereknek.

Ez a fogalom az absztrakció legkülönbözőbb szintjein építhető fel, pl. beszélhetünk angol kultúráról; angolszász kultúráról - értve ezen az Egyesült Államokbeli, a kanadai, ausztráliai, stb. kultúrákat, illetve azoknak mindazon jegyeit, melyek a közös angolszász gyökérre vezethetők vissza, de jogosan beszélünk pl. a XIX. századi angol polgárság kultúrájáról is. Mindemellett a

fogalom logikai természete változatlan: tárgyát nem csupán elméleti szinten, hanem konkrétan adott bonyelultságában és teljességében, sajátyszerűségében és egyediségében vizsgálja ill. reprodukálja, tehát sajátosan történelmi fogalom. S bár az ezzel együttjáró módszer nem csupán a történelmi vizsgálódás sajátja, mégis kiemeljük a történelmi módszer jelentőségét, melyen egy olyan szemléleti mód értendő, mely a jelen ékeket összefüggésükben és mozgásukban, fejlődésükben és mint az egyetemes fejlődés részeit igyekszik megragadni és értelmezni.

Az angol és az amerikai irodalomban gyakran felbukkan az "imagination" fogalma, melyet - jelentésének megősenkítése nélkül - nehéz lenne átfenni magyar nyelvre. Ez a kifejezés magában foglalja a nemzeti jelleget, a nép gondolkodásmódját, szellemi- és eszmevilágát, hagyományait és tradicionális intézményeit, valamint ezek kialakulását és fejlődését. Kifejeződik benne az, ahogy a nép magát, múltját és jelenét szemléli, látja és értékeli, de több is annál, aktív részese a történelmi folyamatnak, módosítja, befolyásolja annak alakulását. Megemlíteném itt Stuart Holroyd: The English Imagination és The American Imagination c. munkáit, melyekben a nemzeti történelmet az "imagination" tükrében vizsgálja, néhol egyenesen abból vezeti le, mely nézőpont egészében számunkra elfogadhatatlan ugyan, mindamellett igen sok érdekes gondolatot és hasznos meglátást tartalmaz. Elgondolkodtató például, hogy annak ellenére, hogy az alap válto-

zásával a felépítmény, ezen belül is elsősorban az intézményrendszer gyorsan változik, és Angliában az utóbbi néhány száz évben az alap jelentős változásokon ment keresztül /bár ennek is megvolt a jellegzetesen angol módja/, az intézmények nagy része ma is fennáll, funkcionál, ha időről időre némi modernizáláson ment is keresztül, de lényegében változatlanul, keményen állva a bírálatok folyamatos ostromát.

A kérdés, bár meglehetősen újkeletű, a marxista kultúrakutatásban is helyet kapott, és az olyan fogalmak tudományos értékének tisztázására irányul, mint "a nemzet pszichikus alkatának közös jellege" és "a nemzeti kultúra közös jellege", valamint, hogy mennyiben lehet ezekre hivatkozni az országok és népek bizonyos történelmi jellegzetességeinek magyarázatában. A marxista szociológia a problémát az általános nemzet-elmélet relációjában vizsgálja. A nemzetek egyenlőségének elve távolról sem tételezi fel tulajdonságaik azonosságát. Eltérő természeti, társadalmi és kulturális feltételek között fejlődve a különböző népek a jellemek, gondolkodástípusok, viselkedésformák sokféleségét halmozták fel, amelyek közül mindegyik többé-kevésbé megfelel az öt létrehozó feltételeknek. Ugyanakkor a marxista-leninista nemzet-elmélet, miközben elismeri az etnikai tulajdonságok és ismérvek sokoldalúságát, nem engedi meg azok abszolutizálását, és úgy tekinti őket, mint a történelmi feltételekből - különösen az

anyagi javak termelési módjából - származókat.²

Ezek után rátérnék annak a kérdésnek a megválaszolására, vajon milyen szerepet is tölt /tölthet - tölthetne?/ be a civilizációs tantárgy az idegennyelvi tanárképzésben - "Az angolszász népek kultúrája" tárgy az angol szakos tanárképzésben. Bár úgy gondolom, közvetve - eddig is erről volt szó, hiszen az elmondottakból következnek a tananyag kiválasztásának és elrendezésének elvei és módja, valamint a tantárgy lehetőségei a szaktárgyak integrációja, az ideológiai nevelés, a komplex tanári személyiség formálásának szempontjából.

Mind a hazai, mind a külföldi gyakorlat azt mutatja, mindez mégsem ilyen egyszerű. Ami a hazai gyakorlatról szerzett információk forrását illeti, azt a hazai egyetemek és főiskolák angol tanszékeire 1980. májusában eljutott egységes kérdőív válaszai szolgáltatták, melyben a civilizációs tantárgy szervezeti kereteivel kapcsolatos kérdéseken kívül /mint elnevezés, óraszám/ a tananyagra és az oktatásban használt segédanyagokra vonatkozó kérdések szerepeltek, valamint olyanok, melyekben a tantárgy lehetőségeiről és ezek kihasználásáról érdeklődünk egyrészt a szaktárgyi integráció, másrészt a világnézetalkító hatás szempontjából.

Nem ólunk, és lehetőségünk sincs ehelyütt a kérdőívek komplex értékelésére, csupán néhány jellemző vonásra szeretnénk rámutatni. A civilizációs tárgy anyaga és segédanyaga nagyrészt, ha nem is kizárólag, a tárgyat ok-

tató tanártól függ, de általában félévenként ő is változtat rajta, tehát szinte véletlenszerű, hogy egy adott hallgatói csoport a civilizációs tárgy vonatkozásában milyen képzést kap.

Bár általános az a vélemény, hogy a tantárgy jelentősége aligha becsülhető túl, s hogy a hallgatók élénk érdeklődése is azt mutatja, maguk is szükségesnek tartják az egyéb tárgyak keretében tanultak rendszerezését, újra-átgondolását és kiegészítését /általában utolsó éves tárgy, a főiskolákon a IV., az egyetemeken az V. éven oktatott/, az eddigiekben csak nyomokban volt lehetőség. Az egyik válaszból idézek: "Igazán integrált országismereti tárgy ilyen klossi óraszámú an csak általános iskolai színvonalon képze,hető el és oldható meg." Javasolt a civilizációs tantárgynak a tananyag egyeztetése és összehangolása alapján az egyéb szaktárgyakkal /irodalom kiemelve/ párhuzamos oktatása.

A világnézetalkító hatás szempontjából a lehető legoptimálisabb lehetőségeket nyújtó tantárgyként nevezték meg, néhány indoklás: "a rugalmasan kezelt és időszere-rű témakörök miatt"; "A megismert idegen kultúra kritikai értékelésével a hallgatók saját értékrendszere is fejlődik és tudatosodik." "Főleleveníti és új összefüggésbe állítja az angol és az amerikai irodalom történetéről korábban szerzett ismereteket; tudatosítja és szociológiai-ideológiai rendszerbe foglalja a modern angol és amerikai irodalom által közvetített élményanyagot."

Végezetül remény fejeződik ki arra vonatkozóan, hogy a civilizációs tantárgy a jövőben valódi fontosságának megfelelő helyet foglalhat el a képzésben, mely az 1980-81-es tanévben bevezetésre kerülő egyetemi reformhoz fűződik, s mely reform az angol és az amerikai történelem és kultúrtörténet oktatását - óraszámbar: legalábbis - jelentős mértékben kiterjeszti.

Érdekes ezeket a válaszokat összehasonlítani Henry Chabertnek, az észak iowai egyetem tanárának *The Modern Language Journal* 1976. szeptember-októberi számában megjelent Why Take a Foreign Civilization Course? /"Miért válasszuk a civilizációs kurzust?" / o. írásában tett megállapításaival.

Akár az egyes tanári gyakorlatokat, akár a témához íródott tankönyveket vesszük szemügyre, írja, kitűnik, hogy a civilizációs kurzus tartalmának értelmezése széles skálán mozog. Egyeseknél történelem-centrikus, másoknál földrajzi-turisztikai jellegű, gazdasági, szociológiai, antropológiai színezetű, vagy kifejezetten az illető nép művészetének szentelt, vetítéssel, zenehallgatással tarkított. Ahelyett, hogy e vitás tartalmi kérdést próbáljuk eldönteni, javasolja, hogy a másik végénél ragadjuk meg a problémát, vagyis arra keressük a választ, miért van egyáltalán szükség a civilizáció oktatására, amiből azután a tartalomra és a módszerekre vonatkozó javaslatok is egyértelműbben adódnak. A szerző három, vitathatatlan érvet említ, melyek a civilizá-

ció oktatását indokolják.

Nemigen vonható kétségbe, hogy ez a kurzus hivatott ellátni a hallgatókat azokkal az információkkal, melyek elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy az illető nép irodalmát, folyóiratait értően olvassák, ha annak hazájában járnak, helyesen, s ne félreértelmezzék az ott mindenki által ismert tényekre vonatkozó utalásokat. E követelménynek azonban korántsem velejárója egy enciklopédikus vagy a részletekbe menő tudáshalmaz. A cikk írója szerint azt kell elérni, hogy a civilizációs tanulmányokat végzett hallgatók ismeretanyaga körülbelül meg egyezzen egy átlagos műveltségű, megfelelő anyanyelvű felnőtt ismereteivel. A civilizációval foglalkozó tantárgy anyaga tehát nem szűkíthető vagy a történelmi, vagy a földrajz, vagy a gazdasági, vagy a kulturális vonatkozásokra, ezek összességét hivatott nyújtani, amit mi úgy fogalmazzunk, hogy az illető nép civilizációját a maga totalitásában van hivatva megragadni.

Henry Chabert második, a civilizáció oktatásának jogosultságát és hasznosságát bizonyító érve arra a jelentős szerepre vonatkozik, melyet a civilizációs kurzus a nyelv oktatásának egészében betölt. Ha azzal, hogy a civilizációs tantárgy az irodalom helyett szabadon választható, nem is értünk egyet, azzal annál inkább, hogy az idegen nyelv szakosok számára egyik sem öncélúan oktatott, annyiban eszköz jellegűek, amennyiben az általános nyelvtudás fejlesztését is szolgálják.

Utolsóként említi, de talán a leglényegesebbnek tartja a cikk írója azt a hatást, melyet a civilizáció tanulmányozása - a mi kifejezésünkkel élve - a hallgatók világképére gyakorol. Nem kifejezetten ideológiai kérdésekre gondol itt, csupán arra, hogy egy másik nép civilizációjával való ismerkedés szükségszerűen tágítja a hallgató látókörét, összehasonlításra és értékelésre ösztönöz. A szerzőnek ezen pozitív meglátásán mi mosso túlélünk azzal, hogy tudatosan kutadjuk azokat az optimális módszereket, melyek segítségével a tantárgyban rejlő, az ideológiai nevelés számára igen kedvező lehetőségek minél hatékonyabban kiaknázhatók.

J e g y z e t e k

1 Ld. E. Markarjan: A marxista kultúra-elmélet alapvonalai. Kossuth Könyvkiadó, 1971.

2 I. Kon: Történelem és filozófia. Gondolat Kiadó 1974. pp. 304-346. A nemzeti jellem problémájához.